

Жарко В. Обрадовић*

Универзитет у Београду, Факултет безбедности

Јован Р. Базич*

*Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Учитељски факултет*

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКИ УЗРОЦИ И ПОСЛЕДИЦЕ АНГАЖОВАЊА ВЕЛИКИХ СИЛА НА БАЛКАНУ

Сажетак

У овом раду су изложени резултати анализе о друштвеним узроцима и разлозима који су навели велике силе да буду присутне и умешане у догађаје на Балкану, као и на судбину балканских држава и квалитет живота њихових грађана. У функцији овог рада изложена је и хронологија најважнијих друштвено-историјских догађаја из XIX и XX века који су пресудно утицали на уређење Балкана и стварање националних држава на овом простору. Основни циљ рада је да пружи одговор на питање: да ли су балкански народи, због значаја простора на коме живе, постали трајни заробљеници интереса великих сила или пак имају могућност да сами одлучују о свом животу и будућности? Предмет овог рада условио је и примењене методе. Зато су овде примењене аналитичко-синтетичка метода, дескриптивна и историјска метода, као помоћна метода. Простор Балкана је у протекла два века био поприште бројних спорова, конфликта и ратова, како између балканских народа, тако и против неке од великих сила или између великих сила. Балкански народи су почев од XIX века настојали да створе или прошире своје државе, а

* zarko.obradovic@fb.bg.ac.rs

* jovan.bazic@pr.ac.rs

велике силе су, готово увек утицале на исход тих планова, водећи при том рачуна преваходно о својим. Такав значај за велике силе Балкан дугује пре свега свом географском положају, као најкраћем путном правцу различитих делова Европе са Малом Азијом, као и настојању великих сила да остваре утицај и контролу над овим геостратешки изузетно важним подручјем.

Кључне речи: Балкан, Велике силе, Балкански народи.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Простор Балкана, односно Балканског полуострва, обухвата мали део европског континента и географски је лоциран у његовом југоисточном делу. На том простору, површине 789.512 км² (Statistic/Eurostat 2020), организовано је десет држава, као и Турска једним малим делом.¹ На Балкану живи више од 69 милиона становника припадника мноштва малих народа и великог броја различитих националних, етничких, верских и језичких мањина. Према статистичким подацима (2011), број различитих мањинских етничких група износио је 141.² (Obradović 2014, 16-20). Богатству различитости на Балкану доприноси и утицај три велике религије: православне, католичке и ислама, као и многих других мањих религија. Међу балканским државама, ако се изузме Турска, по величини простора највећа је Румунија са 238.391 км², а најмања Црна Гора са 13.812 км². По броју становника најмногуђудија је такође Румунија са 19.328.838 становника, а најмањи број људи живи у Црној Гори, укупно 621.720 становника (Statistic/Eurostat, 2020). По степену економског развоја, најразвијеније су Словенија и Грчка, а најсиромашније Северна Македонија и Албанија.³ У погледу

1 Простор Балкана „деле“: Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Србија, Бугарска, Румунија, Северна Македонија, Албанија, Грчка и Турска са 3% од своје укупне површине.

2 Број мањинских група у државама Балкана је далеко већи, јер не укључује етничке групе у Албанији, Грчкој и Турској, које у новим пописима становништва немају податке о етничким групама, а код којих је, према подацима из деведесетих година прошлог века евидентирано постојање најмање 22 етничке групе. (Obradović, 2014, str. 16-20).

3 Друштвени бруто производ по глави становника за 2020 годину у балканским

учешћа у интеграционим процесима, од једанаест држава на Балкану пет су чланице Европске уније, пет су у статусу кандидата за чланство, док је једна у статусу потенцијалног кандидата за члана (Босна и Херцеговина). Кад је реч о односу према НАТО-у, девет балканских држава су његове чланице. Република Србија је војно неутрална, а сарадња са овом алијансом се одвија у оквиру Партнерства за мир. Босна и Херцеговина исказује различит однос у погледу чланства у НАТО, Федерација БиХ је за чланство, док је Република Српска против, али уз жељу за партнерску сарадњу.

Простор Балкана, према свом географском положају, представља најкраћи путни правац и везу између Европе и Мале Азије и одувек је био предмет геополитичких интереса великих сила. Преко Балкана су током векова пролазиле војске бројних држава, које су контролисале овај простор. Балкан је био поприште бројних сукоба. У прошлом веку, на Балкану су вођена два балканска рата, започет је Први светски рат и буктао је Други светски рат, као и агресија 19 чланица НАТО-пакта на СР Југославију (1999). У овим ратовима балкански народи су претрпели огромне патње и жртве, а простор је девастиран у сваком погледу. У процесу стварања балканских држава и током свих историјских догађаја и процеса на Балкану у последња два века, изражено је присуство и утицај различитих великих сила. У XIX веку то су биле: Хабсбуршко царство, Отоманска империја, Руска царевина, Велика Британија и Француска. Крајем XIX века, овим силама придружују се Немачка и Италија. Нови (XX) век је донео и нове промене и на Балкану и међу великим силама. Аустро-Угарска се распала, Отоманска империја је крајем Првог светског рата потиснута са Балкана, а Царску Русију је после Октобарске револуције заменио Савез Совјетских Социјалистичких Република (СССР). У Европи и на Балкану, појавила се нова велика сила – Сједињене Америчке Државе (САД). Крајем XX и почетком XXI века, поред великих сила, утицај на балканске процесе све је више вршила Европска унија (ЕУ). У последње две деценије на простору Балкана све више је

земљама износио је: у Словенији 25.517 америчких долара, Грчкој 17.676, Босни и Херцеговини 6.031, Северној Македонији 5.888 и Албанији 5.215 долара. Наведено према: www.Worldbank.data.org, приступљено 02.12.2021

присутна и НР Кина, која развија интензивну економску сарадњу са балканским државама. Дакле, велике силе су настајале или нестајале, њихов утицај је био непрекидан и одлучујући у готово свим дешавањима на Балкану. Народи и државе Балкана су своје интересе и циљеве могли остварити само уз подршку неке великих сила.

УЛОГА ВЕЛИКИХ СИЛА У НАСТАНКУ НАЦИОНАЛНИХ ДРЖАВА НА БАЛКАНУ

Почетком XIX века простор Балкана је био подељен између два велика царства: Хабсбуршког и Османског (Kicikis, 1999, str. 5), чија је граница успостављена још 1739. године уговором о миру, који је у Београду потписан између Аустрије и Турске, на линији река Саве и Дунава и планине Карпати (Poročić, 1996, str. 67). Од осталих великих сила тог доба, интересовање за Балкан и могућност деловања према Османском царству имале су Француска, Аустрија, Енглеска и Русија, као државе заштитнице интереса припадника католичке, протестанске и православне верске заједнице, под називом *millet*,⁴(Obradović 2014, 107; Gleni 2001, 84). као и Аустрија која је, такође, била сила заштитница католичке заједнице.⁵(Екмеčić 1989, 22). Током времена, са почетком

4 „Millet је био заједница људи или народа са посебном религијом унутар Отоманског царства. Чланови millet-а су имали прво да користе свој језик, да имају своје религиозне, културне и образовне институције и вођство одговорно за све јавне послове милета“ (Obradović, 2014, str. 107; Gleni наводи да је реч millet означавала нацију, и да је код Османлија нација означавала верску припадност. Као пример, он наводи да су босански, турски и албански муслимани говорили различите језике, али су и даље били део исте „нације“ тј. муслиманског милета (Gleni, 2001, str. 84).

5 Признање верске посебности одређене заједнице људи унутар Османлијског царства и ислама као владајуће религије, био је не само „основни знак распознавања између појединих група становништва“, него и признање цркве, односно одређеног народа. Религија је била испред културе, језика и расе у одређивању едентитета појединца. За оне народе чија верска заједница није била призната од стране Османског царства то је значило да нису признати у царству, што је претило губљењу њиховог идентитета и нестанку (Екмеčić, 1989, str. 22). Иако скромна и углавном сведена на верску димензију положај припадника одређеног millet-а у Османском царству, улога „заштитника интереса“ је давала могућност државама „заштитницама“ да легално и директно реагују према турском султану са одређеним захтевима и на догађаје на Балкану.

борбе балканских народа за стварање националних држава и касније током XIX века, улога и утицај Енглеске, Француске, Русије и Аустрије (од 1867. Аустро-Угарске) је јачала према Турској, као и кроз подршку балканским народима, водећи увек прво рачуна о својим интересима.

Почетком XIX века, српски народ почиње борбу против Османског царства за стварање самосталне државе, која је кроз два устанка (1804. и 1815) завршена поразом. То је било „први пут у историји Отоманског царства (да) целокупно хришћанско становништво једне земље устане против султана“ (Glени, 1999, стр. 29). Војни пораз је уједно био почетак дуге борбе за добијање и проширење аутономије унутар Османског царства, а касније и за стицање независности. Однос великих сила према борби и захтевима српског народа, био је уздржан. За разлику од устанка српског народа, који није успео, нити је имао подршку великих сила, устанак грчког народа (1821-1830) завршен је признањем независности Грчке од стране Енглеске, Француске и Русије. Однос великих сила према грчком питању се мењао током времена, у складу са исходима оружаних сукоба са Турском.

Међу бројним ратовима вођеним током XIX века међу великим силама, за народе Балкана, али и међусобне односе великих сила посебан значај има Кримски рат (1853-1856). Рат је започет између Русије и Турске, с намером Русије да увећа своју територију на рачун Османског царства и утицај међу народима Балкана, а завршен је као рат осталих великих сила као и Турске против Русије, што је резултирало њеним поразом. Париски мир (1856) потврдио је војни пораз Русије у Кримском рату и успоставио нове односе између великих сила и према народима Балкана. Велике силе су Париским уговором утврдиле колективну гаранцију „независности и интегритета“ Османског царства, као и његове границе, а хришћанско становништво је стављено под колективну гаранцију великих сила.⁶ Русија је престала да буде заштитник

6 Од Париског мира Кнежевина Србија је јачала своју аутономију унутар Османског царства и успела је, после више захтева, да натера Турску да повуче војску из градова (1876). Кнежевине Влашка и Молдавија, које су такође биле у саставу Османског царства, су се уз сагласност западних држава ујединиле (1862) у једну румунску државу. Турски султан је 1870. године признао самосталност бугарске цркве, а у ферману султана побројане су и

православног хришћанског становништва у Турској и то право је пренето на државе потписнице уговора о миру (Pržić, 1933, str. 55-58; Popović, 1996, str. 123-134; Terzić, 1992, str. 35-38).

Ослободилачки устанци на Балкану означили су почетак кризе, али и процеса коначног стицања независности неких балканских држава.⁷ Турци су на устанке реаговали терором и одбијањем захтева великих сила да спроведу реформе у Царству. То је послужило Русији као повод да објави рат Турској (1877). Русији су се у рату против Турске придружиле Црна Гора, Румунија и Србија. Рат је трајао непуних годину дана и завршен је војним поразом Турске и прихватањем Санстефанског мировног уговора, који је предвиђао да: Србија, Румунија и Црна Гора добију независност; Русија добије део Бесарабије који је био у румунском поседу; Румунија добије северну Добруцу, који је био део Турске; и да се створи велика Бугарска, која би се простирала од Дунава на северу до Егејског мора на југу и од Охрида и Србије на западу до Црног мора на истоку. Током наредних месеци велике силе су постигле договор о ревизији Санстефанског уговора, како се не би дозволило стварање велике бугарске државе, под утицајем Русије, односно за остале државе нашло прихватљиво решење⁸(Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996,

епархије међу којима су, поред бугарских, сврстане и оне које су припадале Пећкој патријаршији где је живело српско становништво. Грчка је 1864. године припојила Јонска острва чиме је проширила своју територију и повећала број становника. Године 1867, формирана је Аустро-Угарска, реална унија две државе, што је још више појачало њихов утицај на сва збивања на простору Балкана (Obradović, 2014, str. 121-124).

7 Устанци су започети најпре у Херцеговини (јуна 1875), а потом у Босни и Бугарској (1876) због све тежег економског и социјалног положаја становништва као и насиље које су вршили Турци.

8 У годинама кризе на Балкану, поред јавне постојала је и тајна дипломатија великих сила, односно договори на који начин остварити своје интересе и уредити односе на Балкану. Тако су Аустро-Угарска и Русија, споразумом закљученим у Рајхштату (1876), постигле договор о подели интересних сфера на Балкану. Поред општег договора „да ће поштовати принцип немешања у овом тренутку“ (нагласио Ж.О.) и да се неће „пружати помоћ Турцима против хришћана“, постигнут је и посебан договор „уколико хришћани победе“. Аустро-Угарска и Русија су се сагласиле да се не да предност стварању једне велике словенске државе, али да ће им дати извесне територијалне уступке. За Аустро-Угарску споразум је предвиђао анектирање Турске, Хрватске и пограничне делове Босне, а за Русију да поново преузме делове Бесарабије. У случају потпуног пада Османског царства у Европи, две силе су се сагласиле да би Бугарска и Румунија могле да формирају независне кнежевине „у

tom I, str. 46-47; *Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996*, tom I, str. 61-62). Иако никада није спроведен, Санстефански уговор је имао далекосежне последице за балканске народе и њихове односе с Русијом. Русија је подржала максималне бугарске претензије. Неравноправни третман балканских народа почео је да их удаљава од Русије. Уговор је предвиђао независност за Србију, али нису испуњени њени територијални захтеви.

Конгрес великих сила у Берлину (1878) донео је одлуку о признању нових независних држава на Балкану, спречио је формирање велике Санстефанске Бугарске,⁹ тиме и утицај Русије, означио је јачање утицаја Аустро-Угарске на Балкану и останак Турске у Европи. Велике силе су потписале Уговор којим је призната независност Црне Горе, Србије и Румуније. За Босну и Херцеговину је одлучено да их окупира и њима управља Аустро-Угарска. Русији је враћен део Бесарабије, који је био одвојен од Русије Уговором из 1856. године (*Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996*, tom I, str. 117-131).

Одлуке Берлинског конгреса о оснивању Кнежевине Бугарске и Источне Румелије нису поколебале жељу Бугара из обе земље за стварање заједничке државе. Након што је привремена влада Источне Румелије прогласила уједињење са Бугарском (1885), кнез Бугарске је прогласио уједињење

својим природним границама“, а Тесалија и Епир могу да се прикључе Грчкој (*Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996*, tom I, str. 46-47). Непуних седам месеци касније, у време одржавања Цариградске конференције, Аустро-Угарска и Русија су закључиле тајну Будимпештанску конвенцију, која представља допуну Рајхштатског споразума и прецизно утврђује поделу територија Османског царства у Европи. Допунском конвенцијом одређено је да се територијалне добити изазване распадом Османског царства на Балкану сведу на Босну и Херцеговину које би припале Аустро-Угарској. Руси су стекли признање да поврате Бесарабију коју су изгубили након *Кримског рата*, што је предвиђено нешто раније *Рајхштатским* споразумом. Потврђена је, такође, одредба овог споразума о забрани стварања велике словенске државе на Балкану, као и одредбе о независности Бугарске, Румуније, Албаније, и одредба о судбини Тесалије, Епира и Крита. Цариград је требало да постане слободан град. Део споразума је и да Аустро-Угарска „не шири своје војне акције“ према Румунији, Србији, Бугарској и Црној Гори, а Русија према Босни, Херцеговини, Србији и Црној Гори. (*Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996*, tom I, str. 61-62)

- 9 Санстефанска Бугарска је подељена на два дела. Један део је чинила аутономна вазална Кнежевина Бугарска, под сизеренством султана, са хришћанском владом и народном војском. Други део је чинила провинција Источна Румелија под непосредном политичком и војном влашћу султана и са административном аутономијом.

Кнежевине Бугарске и Источне Румелије. И ово питање решавале су велике силе, тако да је уз интезивну дипломатску активност Бугарска успела да прогласи независност (1908), али уз сагласност Аустро-Угарске (*Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom I, str. 252*). Ту независност је призала и Турска (1909), а потом и друге велике силе.

Различити албански покрети су током последње деценије XIX века постављали захтев за аутономијом, да би почетком XX века поставили захтев за независност Албаније. Њихове захтеве подржали су Италија и посебно Аустро-Угарска, вођене својим стратешким интересима на Балкану (Toleva, 2016, str. 59-110). Аустро-Угарска је „право“ на решавање албанског питања потврдила у тајном споразуму о Балкану, који је закључила са Русијом (1897), у коме се предвиђа да се на територији између Јањине и Скадарског језера, са проширењем ка истоку, образује једна независна држава под именом Кнежевина Албанија (*Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom I, str. 219-220*). Као део војске Османског царства, Албанци су учествовали у ратовима вођеним против балканских народа током XIX века. У тим ратовима, као и у другим приликама, Албанци су чинили злочине према Србима из Косовског вилајета и вршили прогон Срба. Истовремено, они су заједно са другим муслиманима насељавали просторе на којима су живели Срби, чиме је мењана етничка и верска структура становништва. Тај процес је био најизраженији у периоду од Берлинског конгреса до Балканских ратова, када је са подручја Косовског вилајета исељено од 200.000 до 400.000 православних Срба (Stojančević, 1971, str. 290-300; Екмеџић, 1997, str. 456). Почетком XX века албански национални покрет је појачао своју активност у захтевима за аутономију Албаније, тако да су 28. новембра 1912. године албански прваци у Валони прогласили стварање независне државе. Конференција амбасодора великих сила је у Лондону (1912) донела одлуку да се образује „аутономна и за живот способна Албанија под искључивом гаранцијом и надзором Великих сила и суверенитетом или суверенством султановим“ (*Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom I, str. 322-323*).

И македонски народ унутар Османског царства је почетком XX века подигао устанак за национално ослобођење

(02.08.1903). Македонски револуционарни покрет је упутио позив великим силама да „формирају међународну заједничку контролу са широким правима“ коју ће водити управник-хришћанин независно од турске власти (*Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom I, str. 238*). Велике силе нису реаговале на позив устаника, нити су упутиле било какву врсту помоћи. Као одговор на сурово гушење устанка од стране турске војске и реакцију различитих комитета у више градова Европе, који су тражили да се заштити становништво у Македонији и да велике силе реагују, Аустро-Угарска и Русија су, у име осталих сила, утврдиле на састанку у Мирцштету (1903), програм реформи за Македонију (*Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom I, str. 240-241*).¹⁰

Аустро-Угарска је извршила анексију Босне и Херцеговине 5. октобра 1908. године (*Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom I, str. 253-255*). У ноти коју је упутила Турској тим поводом, она је констатовала да је анексија *fait accompli* (готова чињеница) и да о томе није спремна да се упушта „ни у какве дискусије ни са Турском ни са силама“ а ко није задовољан са том чињеницом „може нам објавити рат“ (*Stojković, 1998, str. 254-255*). Реакције осталих великих сила на анексију БиХ готово и није било, што указује на тадашњу моћ Аустро-Угарске и подељеност интереса великих сила. Овакво разрешење анексионе кризе је последица деловања Аустро-Угарске према великим силама, балканским државама и бројних уговора потписаних у периоду од Берлинског конгреса до анексије Босне и Херцеговине. Аустро-Угарска је у тим уговорима одредила зоне својих интереса и карактер односа са другим државама.¹¹ Од Берлинског конгреса је

10 Поред конкретних мера као садржај реформи Македонија је подељена на зоне, којима су управљали представници великих сила (Аустро-Угарске, Италије, Русије, Енглеске и Француске), а Немачка је добила управу жандармеријске школе у Солуну (*Guč, 1933, str. 338*).

11 У овом периоду Аустро-Угарска је закључила тајне уговоре са Немачком (1879), са Немачком и Русијом (1881), Србијом (1881), са Енглеском и Италијом (1887) и са Русијом (1897). Сви ови уговори садрже конкретне ставове о интересима држава потписница у случају распада Османског царства. Државе су признавале једна другој „стечена права“ на Балканском полуострву, да ће „водити рачуна о узајамним политичким интересима на Балкану“ и др. Одредбе ових уговора су одсликавале сфере интереса великих сила на Балкану, краткорочне и дугорочне конкретне циљеве и начин њихове реализације.

био јасан њен стратешки геополитички циљ: ојачати своју позицију на Балкану и спречити територијално проширење Србије, као и њено повезивање са Црном Гором или у правцу према југу. Србија је била главни противник Аустро-Угарске на Балкану.

Почетак краја Османског царства на Балкану, као и потпуног територијалног заокруживања балканских држава уследио је током Балканских ратова: првог, ког су водиле балканске државе против Турске и другог, који је представљао међусобни обрачун балканских држава.¹² (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom I, str. 344-347). Мировни уговор је одредио нове границе између Бугарске и Румуније, Бугарске и Србије, Грчке и Бугарске.¹³ Став европских великих сила, са изузетком Аустро-Угарске, је био да прихвате одредбе Букурештанског уговора и територијална решења за балканске државе. Балкански ратови и мировни уговор, су „омогућили“ балканским државама да углавном испуне националне програме и прошире своје територије. Са новом територијом балканске државе су добиле и „ново“ становништво, што је још више допринело националној, верској и језичкој хетерогености. Аустро-Угарска је била незадовољна исходом балканских ратова. Питање је било када ће и како реаговати. Атентат у Сарајеву је послужио Аустро-Угарској као повод за напад на свог главног непријатеља на Балкану - Србију. Био је то уједно и почетак Првог светског рата.

12 Први балкански рат трајао је од октобра 1912. до маја 1913. и завршен је војним поразом Турске, када је у Лондону потписан Уговор о миру између Турске и балканских држава Србије, Црне Горе, Бугарске и Грчке (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom I, str. 344-347). Како балканске државе нису биле задовољне територијални решењима, а Бугарска није хтела да прихвати захтев Србије за ревизијом међусобне границе у корист Србије, Бугарска је без објаве рата напала Србију 30. јуна 1913. чиме је започет други балкански рат. Бугарска је војно поражена и зато је морала да прихвати услове које су државе победнице утврдиле на Мировној конференцији у Букурешту (28. јул-10. август 1913).

13 Србија је добила Вардарску Македонију, Косово и део Санџака. Грчка је добила Егејску Македонију, део Тракије, Епир и један број острва. Бугарска је добила Пиринску Македонију и део Тракије. Румунија је добила јужну Добруџу. Једрени су враћени Турској а Црна Гора је добила део Метохије, Санџака и Васојевића (Екмећић, 1989. str. 659-660).

АНГАЖОВАЊЕ ВЕЛИКИХ СИЛА НА БАЛКАНУ ТОКОМ ПРВОГ И ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА И УЛОГА БАЛКАНСКИХ ДРЖАВА У БЛОКОВСКОЈ ПОДЕЛИ СВЕТА

Објава рата Србији (28.07.1914) од стране Аустро-Угарске означила је почетак њеног коначног обрачуна са Србијом на Балкану али и почетак Првог светског рата (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom I, str. 423). Велике силе су одмах, у складу са својим ратним циљевима, започеле преговоре са балканским државама како би их укључили у „свој ратни блок“, нудећи као услов сарадње територије других држава. У исто време, балканске државе су, у складу са својом проценом исхода ратног сукоба, почеле разговоре са појединим великим силама постављајући захтев за територијалним проширењем.¹⁴ Први светски рат је завршен

14 Бугарска је у очекивању војног пораза Србије изразила жељу да буде примљена у Тројни савез и тражила за узврат да се савез обавезе да ће Бугарској прикључити „области на које она има историјска и етничка права“. Став о тетиторијалном проширењу Бугарске је образложен у одредбама Тајне конвенције закључене заједно са Уговором о пријатељству и савезу између Бугарске и Немачке 6. септембра 1915. године. Немачка је овом конвенцијом гарантовала Бугарској „стицање и анексију“ Српске Македоније (две зоне) и српске територије источно од река Бугарска Морава и Српска Морава, линијама које избијају на границу Санстефанске Бугарске (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom I, str. 465-466). Поред тога, Немачка се сложила да у случају напада Румуније на Бугарску, њене савезнике или Турску, Бугарска може да анектира територије које су уступљене Румунији Букурештанским уговором, као и да изврши корекције румунско-бугарске границе утврђене Берлинским уговором. Ако пак Грчка нападне Бугарску она може анектирати територије које је Грчка добила на основу уговора из Букурешта. У исто време када је потписала споразум са Немачком, Бугарска је потписала са Турском Конвенцију о корекцији границе којом је добила део турске територије (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom I, str. 471-473). Закључивањем Уговора о савезу Немачке са Турском, Уговора о пријатељству и савезу Немачке са Бугарском, као и Споразума о савезништву и пријатељству Турске и Бугарске, формиран је четворни савез (Аустро-Угарска, Немачка, Турска и Бугарска) за борбу против сила Антанте. Потписивање ових уговора, а посебно о територијалном проширењу, допринели су одлуци Бугарске да објави рат Србији, што је она и учинила 14. октобра 1915. (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom I, str. 473-474).

Територијално проширење на рачун других држава биле су главни мотив Италије да напусти савезнике и ступи у рат на страни сила Антанте. Тајним Лондонским уговором, потписаним са силама Антанте, 26. априла 1915. године, Италија је добила од савезника различите територије на Балкану, у Средоземљу, деловима Азије и Африке. Пре „одлуке да се придружи“ силама

победом сила Антанте и њихових савезника над Централним силама. Територијална и друга питања настала током рата решавала је Версајска мировна конференција кроз више мировних уговора закључених током 1919. и 1920. године. Првог децембра 1918. формирана је нова држава, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, која је поред територије Србије укључила бројне територије некадашње Аустро-Угарске која је престала да постоји. Територијална и друга питања између балканских и других држава решена су кроз више мировних уговора.¹⁵

Од великих сила, највећи утицај на дешавања на Балкану после Првог светског рата имала је Француска, да би од средине тридесетих година ту позицију преузела Немачка. Италија је у целом међуратном периоду настојала да ојача своје присуство на Балкану закључивањем више

Антанте, Италија је тражила територијалне надокнаде од Аустро-Угарске, али није била задовољна добијеним одговорима, што ју је определило да нове територије и савезнике тражи на другој страни – са силама Атанте (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom I, str. 439-445).

Румунија је на почетку рата прогласила неутралност да би Тајним споразумом са Италијом договорила заједничку сарадњу „ради очувања својих респективних интереса и акција“ (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom I, str. 433-444). У исто време, Русија јој је признала „право да анектира области Аустро-Угарске Монархије насељене Румунима“, а да се разграничење Буковине без обзира да ли је анектира једна или друга држава, реши кроз принцип „већинског становништва“ (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom I, str. 434-435). У августу 1916. године, Румунија је потписала тајни уговор са силама Антанте чиме се придружила овом савезу и напустила статус неутралности. Румунија је од сила Антанте гарантован територијални интегритет и право да припоји Трансилванију (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom I, str. 476-478). Чим је објавила рат Аустро-Угарској румунска војска је ушла у Трансилванију али је била поражена од стране Немачке. Почетком децембра 1916. пао је и Букурешт, што је значило и потпуни војни пораз Румуније, због чега је морала да прихвати одредбе мировног уговора са Централним силама, потписаног у Букурешту 7. маја 1918. Румунија је пристала да Бугарској врати област Добруце и да изврши исправке својих граница у корист Аустро-Угарске (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom I, str. 514-525).

- 15 Граница Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Италије решена су Рапалским уговором, из новембра 1920. године. Територијална питања између балканских држава или са неком од великих сила (Италијом) решавана су и неколико година после рата, кроз серију билатералних уговора. Границе Албаније решене су на Конференцији амбасадора великих сила у Паризу новембра 1921. године, тако што су признате границе из 1913. године. У исто време, конференција је усвојила Декларацију којом је Италија добила статус заштитника Албаније. Сматрајући Албанију својом интересном зоном Италија је 15. априла 1939. године припојила Албанију Италији (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom II, str. 420-421).

билатералних уговора са балканским државама, али јој то није донело очекиване резултате. Румунија и Краљевина СХС су, заједно са Чехословачком, формирале Малу Антанту (1920), одбрамбени савез три државе као брану захтевима Мађарске и Бугарске за повратак Хабсбуршке монархије и ревизију граница. Француска је подржала оснивање овог војног савеза и са чланицама закључила посебне уговоре о „пријатељству и сарадњи“ (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom II, str. 228-230, 271-273). Француска је подржала и закључење Пакта балканског споразума између Југославије, Грчке, Румуније и Турске (09.02.1934), као допринос одржању мира и стабилности на Балкану. Ове четири државе су гарантовале узајамну безбедност својих балканских граница и обавезале се да неће предузимати политичке акције, нити преузимати политичке обавезе према било којој балканској земљи која није потписница Споразума (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom II, str. 387-388).

Средином тридесетих година, са јачањем Немачке у Европи, почео је да се мења поредак успостављен после Првог светског рата. Постало је јасно да те промене неће мимоићи ни простор Балкана. Немачка је врло брзо постала најважнији економски партнер држава Балкана, а са економском сарадњом јачао је и њен политички утицај. Промене у политичкој орјентацији балканских земаља према Немачкој виделе се и пре закључења Тројног пакта.¹⁶ Од балканских држава Тројном пакту је прво приступила Румунија, потписивањем посебног протокола (1940), затим Бугарска (1941), потом и Југославија (25.03.1941). Убрзо је извршен војни удар и формирана нова Влада, која није отказала споразум о приступању Југославије Тројном пакту. Ипак то није спречило Хитлера да нападне Југославију (6.04.1941), која је за само дванаест дана била окупирана и подељена. Територија Југославије је подељена

16 Румунија и Југославија су крајем 1936. и у 1937. год. успеле да „избегну“ закључење уговора између Француске и Мале Антанте, у чему су имале подршку Немачке, Италије, али и Вел. Британије (Obradović, 2014, str. 237). Ни Балкански савез четири државе није крајем тридесетих година функционисао као пре. Последњи ударац Савезу задала је Румунија отказивањем Споразума октобра 1940. године (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom II, str. 462). Исту судбину доживела је и Мала Антанта која је престала да постоји 1939. године након окупације Чехословачке од стране Немачке.

између Немачке, Италије, Мађарске и Бугарске, док је на остатку територије формирана Независна држава Хрватска (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, том II, str. 489-492, 498-500, 503-508).

Након капитулације Италије (1943) било је јасно да ће антихитлеровска коалиција победити силе Осовине у Другом светском рату и да ће се иста ситуација десити и на Балкану. САД, СССР и Велика Британија, од друге половине 1943. године почињу да разматрају и питање будућности Балкана. Најдаље су у томе отишли лидери Велике Британије и Совјетског Савеза. Черчил и Стаљин су у Москви (9.10.1944) постигли „дентлменски споразум“ о подели интересних сфера на Балкану.¹⁷ Међутим, у пракси обе државе су настојале да силом оружја и дипломатским акцијама обезбеде себи утицај у овим државама.¹⁸ Оснивање Информационог бироа комунистичких партија (1947) и Варшавског пакта (1955) су означили и формирање савеза држава у којима су комунистичке партије биле владајуће. Југославија је следеће године због сукоба КПЈ са КП СССР-а напустила Информбиро, а тиме и блок држава савезница СССР-а, због чега је била изложена жестоком критикама и притисцима осталих држава укључујући и њене баканске суседе.

На Балкану је војно-политичка подељеност држава била исказана у формули 2+2+2, јер су Бугарска и Румунија биле чланице Варшавског пакта, Грчка и Турска НАТО пакта, а Југославија и Албанија су биле ван блоковских подела. Блоковска подела на Исток и Запад коју су водили СССР и САД са државама савезницима, трајала је до краја осамдесетих година прошлог века, када је Источни блок

17 Постигнута је сагласност између Черчила и Стаљина да се утицај Велике Британије и СССР-а у државама Балкана подели у следећим процентима: Румунија-Русија 90%, Остали 10%; Грчка – Велика Британија (сагласно са САД) 90%, Русија 10%; Југославија 50% - 50%, Бугарска – Русија 75%, остали 25% и Мађарска 50% - 50%. (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, том II, str. 632)

18 Продор јединица Црвене армије у Бугарску и Румунију јесени 1944. године као и подршка југословенским партизанима у борбама за коначно ослобођење Југославије практично је значила и прелазак ових држава у сферу интереса Совјетског Савеза. Након завршетка рата у овим државама, као и у Албанији на одржаним изборима победили су комунисти. У Грчкој је вођен грађански рат који је завршен 1949. године поразом комуниста.

престао да постоји, самим тим и блоковска подељеност, а западне земље предвођене САД постале главни фактор свих међународних дешавања, наравно и на Балкану.

ПОСЛЕДИЦЕ АНГАЖОВАЊА ВЕЛИКИХ СИЛА НА БАЛКАНУ НАКОН НЕСТАНКА БЛОКОВСКЕ ПОДЕЛЕ

Рушење берлинског зида, уједињење Немачке, распуштање Варшавског пакта, као и распад СССР-а, крајем осамдесетих и почетком деведесетих година XX века, означили су нестанак биполарног света и почетак глобалне надмоћи западних земаља предвођених САД. Слом биполарног света и СССР-а „променио је Балкан у истој мери у којој је променио и остали део планете“ (Krempton, 2003, str. 319). У Румунији, Бугарској и Албанији долази до политичких промена, које су означиле крај постојања социјализма у тим државама и почетак изградње друштва либералне демократије. У Југославији је започет процес њеног разбијања и оснивање нових држава у републичким границама. Ови процеси, као и утицај глобалних политичких и геостратешких стратешких процеса у Европи и свету, Балкан су поново учинили простором нестабилности и утицаја великих сила (Bazić, 2018, str. 1156). У овим догађајима био је веома изражен утицај САД и Европске уније. Остале велике силе су готово у потпуности нестале са простора Балкана. Унутар процеса разбијања Југославије на просторима нових држава доминантни значај су имала четири питања: ставови Бадентерове комисије, протеривање Срба из Републике Хрватске, стварање Дејтонске Босне и Херцеговине и агресија НАТО-пакта на СР Југославију (1999).

Под окриљем Европске уније, у Хагу је (6.09.1991) почела конференција о Југославији, коју је водио британски дипломата Лорд Карингтон. Конференција је основала Арбитражну комисију као саветодавно правно орган тело које даје „правни став“ о питањима која су предмет рада и одлучивања на Конференцији (Balkanski ugovorni odnosi, tom III, str. 554. У свом мишљењу од 10. децембра 1991. и 15. јануара 1992, Комисија је изнела више ставова који су одредили

судбину Југославије, као што су: признање нових држава, питање граница и права на самоопредељење.¹⁹ Истог дана ЕЗ је признала Словенију и Хрватску, а Немачка Словенију нешто раније (19.12.1991). Европска унија је имала непосредну улогу у трансформацији и нестанку и Савезне Републике Југославије. Под окриљем ЕУ, СР Југославија је 2003. године „преуређена“ у Државну заједницу Србија и Црна Гора, да би три године касније Црна Гора на референдуму изгласала независност. Колико је год Европска унија била активна у процесу разбијања Југославије, толико је била пасивна када су Срби оружаном акцијом хрватских снага протерани из Хрватске (1990-1995).²⁰ Реакција Европске уније и САД на ове догађаје била је безначајна у односу на размере злочина који су почињени над Србима.

Европска унија је показала пасивност и у догађајима у Босни и Херцеговини како би се спречио грађански рат између Хрвата, Бошњака и Срба (1992-1995). Главну улогу у заустављању рата, организовању преговора међу зараћеним странама и успостављању мира у БиХ имале су САД. Оне

19 У вези СФРЈ Комисија је изнела мишљење да је „СФРЈ у процесу растварања“ (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, том III, стр. 537-538). Комисија је мишљења да Словенија и Македонија испуњавају услове за међународно признање које је Европска унија поставила 17.12.1991. Хрватска треба да усклади Уставни закон са одредбама Нацрта конвенције мировне конференције о Југославији, док Босна и Херцеговина треба да организује референдум уз учешће свих грађана БиХ. Србија и Црна Гора нису биле предмет рада Комисије јер нису тражиле мишљење Арбитражне комисије. Око права на самоопредељење, Комисија сматра да „ма какве биле околности“ право на самоопредељење „не може довести до измене граница које постоје у тренутку независности, осим у случају да се заинтересоване државе супротно договору“. У вези промене граница Комисија сматра да се оно може решити у складу са следећим критеријумима: први, спољне границе мораће да се поштују у свим глучајевима; друго, демаркационе линије између Хрватске и Србије, или између Србије и Босне и Херцеговине или других *суседних независних држава* (нагласио Ж.О.) моћи ће да се мењају само путем слободног и међусобног договора и трећи, „ако се не договоре супротно, раније границе попримају карактер граница које штити међународно право“ (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, том III, стр. 537-554).

20 Током војних акција хрватске војске „Бљесак“ и „Олуја“, протерано је око 300.000 Срба из Хрватске, велики број је страдао и почињени су над њима бројни ратни злочини (Obradović, 2014, стр. 653-656). Егзодус Срба из Хрватске потврђују и подаци из пописа становништва у Хрватској из 1991. и 2011. године. Број Срба се у те две деценије смањило са 580.762 на 186.633 лица, или са 12,2% у укупном становништву Хрватске, на 4,36% (Obradović, 2014, стр. 663).

су у америчкој бази Рајт Патерсон код Дејтона организовале конференцију (1-21.11.1995), уз учешће представника три народа у БиХ, али и водећих људи СР Југославије и Хрватске, као и представника западних земаља и Русије, на којој је потписан Општи оквирни споразум за мир у Босни и Херцеговини. Потписивањем овог споразума успостављен је мир у Босни и Херцеговини и она је организована као држава три народа (Срби, Хрвати и Бошњаци), два ентитета (Федерација БиХ и Република Српска) где се одлуке доносе консензусом (Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996, tom III, str. 541-554).

После закључења Дејтонског мировног споразума и престанка грађанског рата у Босни и Херцеговини, пажња САД је усмерена на СР Југославију и решавање косовског питања. Врло брзо, ово чисто локално питање са израженим сепаратистичким тежњама косовских Албанаца, који су и у време СФРЈ истицали захтеве за стварање *Републике Косово* и прикључење Албанији, је интернационализовано (Обрадовић, 2018, str. 627-644). Крајем марта 1999. чланице НАТО-пакта су, са образложењем спречавања „кршења људских права Албанаца“ и „хуманитарне катастрофе“ на Косову извршиле оружану агресију на СР Југославију без одлуке Савета безбедности УН (24.06.1999). Завршетак бомбардовања је уследио после потписивања Војно-техничког споразума у Куманову и усвајања Резолуције 1244, на основу које је јужна српска покрајина – Косово и Метохија стављена под међународну цивилну и војну управу мисије Уједињених нација.²¹ Након доласка међународних војних снага УН, које су биле под командом и контролом НАТО-а, простор Косова

21 Чланице НАТО пакта су починиле бројне повреде међународног права (злочини против мира и ратни злочини), прекршена од сва релевантна међународна документа Уједињених нација, Организације за Европску безбедност и сарадњу, извршене су тешке повреде међународног ратног и хуманитарног права, као и кршење међународних споразума из материје људских права и других релевантних међународних уговора (Krivokarić, 1999, str. 58-123). НАТО је безобзирно бомбардовао целу територију Србије, уз употребу различитих врста бомби и крстарећих ракета, и то не само војне, него и цивилне циљеве: болнице, стамбене објекте, путеве, железничке и путне мостове, електроводе и др. Циљ је био разорити Србију а грађанима нанети што већи бол и патњу. Током бомбардовања убијено је неколико хиљада војника, полицајаца и цивила, а причињена материјална штета се процењује на преко 100 милијарди долара (Vlada SR Jugoslavije, 1999).

и Метохије је подељен на пет зона: британску, америчку, француску, немачку и италијанску, чиме су војници ових држава „преузели одговорност“ за сва дешавања унутар тих зона. Али, та одговорност је била само декларативна.²²

И балканске земље, суседи СР Југославије, су непосредно или посредно учествовале у агресији на СР Југославију. Са територије Албаније вршени су оружани напади на војску и полицију СР Југославије, док су Македонија, Хрватска, Бугарска, Румунија, Босна и Херцеговина и Словенија ставиле на располагање НАТО-у своју територију за напад на СР Југославију (Krivokapić, 1999, str. 130-131). Подршка коју су балканске државе пружиле НАТО-у у овој агресији била је „препурака“ за њихово чланство у политичке и војне организације западних земаља.²³

У последњој деценији на простору Балкана, поред Руске федерације и САД, присутна је још једна глобална сила – Народна република Кина. Сарадњу са балканским државама Кина је унапредила кроз билатералне односе, а нарочито

22 Насиље и безакоње је било присутно на КиМ, протеривање Срба и другог албанског становништва са КиМ се спроводило, а међународне војне снаге нису уопште реаговале. Према подацима Европске уније из 2005. године, број протераних Срба и других неалбанаца са КиМ после доласка војне и цивилне мисије УН износио је око 250.000 лица (Obradović, 2018, str. 627-644). Цивилна и војна мисија УН, су у ствари, својим нереаговањем на насиље које се спроводило и протеривање Срба суштински постале саучесник у одвајању КиМ од Србије и стварању тзв. државе Косово. Када су привремене институције Косова и Метохије 17. фебруара 2008. године прогласиле тзв. независност Косова, коју Србија није признала, водеће западне земље (Сједињене Америчке Државе, Велика Британија, Француска, Немачка и Италија) које су учествовале у бомбардовању СР Југославије су прве и признале тзв. независност Косова.

23 Нове чланице ЕУ са простора Балкана су после Грчке (која је примљена 1981. године) постале и Словенија 2004. године, Румунија и Бугарска 2007. године и Хрватска 2013. године. Турска је кандидат за чланство у ЕУ од 1999 године, Македонија од 2005. године, а Црна Гора је статус кандидата стекла 2010. године, Србија 2012., и Албанија 2014. године. Босна и Херцеговина је још увек потенцијални кандидат за чланство у ЕУ. Пријем балканских држава у НАТО је ишао још брже и шире него чланство у ЕУ. Балканске земље су готово све постале чланице НАТО-а: Бугарска, Румунија и Словенија 2004. године, Албанија и Хрватска 2009. године, Црна Гора 2017. и Северна Македонија 2020 (Bazić, J. Vujvid Kurek, E. Obradović, Ž. 2019). Ако томе додамо да су Грчка и Турска од 1952. године чланице НАТО-а, онда је готово цео Балкан део НАТО-а. Ван чланства у НАТО-у су остали: Србија која је прогласила војну неутралност 2007. године и Босна и Херцеговина, због различитих ставова два ентитета око чланства у НАТО.

у оквиру Процеса сарадње Кине са земљама Централне и Источне Европе, међу којима се налази и десет балканских држава.²⁴ Садржај сарадње балканских држава са Кином јесте и реализација бројних пројеката у области инфраструктуре, енергетике и др.²⁵ Кина је била против бомбардовања СР Југославије (1999). Она пружа подршку Србији у Савету безбедности УН као и у другим међународним организацијама у борби за очување територијалног интегритета Србије и спречавању афирмације тзв. независности Косова. На простору Балкана присутна је и Руска Федерација која сарађује са свим балканским државама. Односи балканских држава са Русијом су током времена имали своје успоне и падове, зависили су од дешавања на глобалном плану, али и од промена у спољнополитичкој оријентацији балканских држава. Србија је најзначајнији партнер Руске Федерације на простору Балкана. Између Русије и Србије је 2013 године потписана Декларација о стратешком партнерству.²⁶ Русија је, као и Кина, била против бомбардовања СР Југославије (1999), не признаје тзв. независност Косова и подржава активности Србије у Уједињеним нацијама, и другим организацијама на заштити свог суверенитета.

Европска унија и САД врше притисак на земље Балкана, поготово на Србију због сарадње са НР Кином и Руском

24 Од осам до сад одржаних самита Кине са овим земљама, четири су одржана у балканским државама: у Румунији (Букурешт 2013), Србији (Београд 2014), Бугарској (Софија 2018) и Хрватској (Дубровник 2019). Као део овог процеса у државама Балкана су основане и различите асоцијације (центри) ради решавања различитих заједничких питања, у Словенији Центар за шумарство, у Србији Центар за сарадњу у области саобраћаја и инфраструктуре, у Бугарској Центар за високошколско образовање и др.

25 У Србији се гради део брзе пруге Београд-Будимпешта, у Црној Гори кинеске компаније изводе радове на изградњи аутопута који треба да повеже Црну Гору са Србијом, у Хрватској кинеске компаније су изградиле Пељешки мост, у Босни и Херцеговини изграђена је термоелектрана у Станарима и др. У више држава Балкана кинеске компаније су постале власници различитих компанија - железару у Смедерево купио је кинески „Hestil“, лука у Пиреју постала је власништво компаније Cosco, фабрику беле опреме „Горење“ у Словенији купила је компанија Hisense и др. Међу балканским државама највиши ниво односа – свеобухватно стратешко партнерство са Кином има Србија. Она је „лидер“ и по броју пројеката који су завршени заједно са кинеским компанијама који се изводе или су планирани за реализацију (Обрадовић, 2020. стр. 176-199).

26 Сарадња између две државе постоји на свим пољима: политичком, економском, војном, културном и др. Русија је главни снабдевач Србије природним гасом.

Федерацијом и настоје да ограниче присуство и утицај ове две велике силе на простор Балкана.

ЗАКЉУЧЦИ

Процес стварања националних држава балканских народа текао је уз умешаност великих сила које су, у коначном, одлучивале о томе да ли ће неки од народа на Балкану имати своју државу и колика ће бити територија те државе. Истовремено, велике силе су имале своје геополитичке интересе на Балкану. Настојале су да у договорима са неком другом од великих сила, постигну сагласност о заједничким циљевима на Балкану. Велике силе нису се либиле да територије појединих балканских држава нуде другим државама као залог за приступање војном савезу, као што је то цењено на почетку Првог и Другог светског рата. Дојучерашњи непријатељи су постајали пријатељи, а пријатељи су брзо заборављени и препуштени својој судбини. Велике силе су се опредељивале према својим интересима.

Балкански народи су имали и своје националне програме. Због демографске измешаности становништва на Балкану реализација ниједног од тих програма није била могућа а да се не захвати део територије другог народа и угрозе животи становника тих подручја. Балканске државе су прибегавале и рату као средству за остваривање својих националних циљева. Жеља за контролом простора Балкана и намера да се спречи окупљање српског народа у једну државу били су главни мотив Аустро-Угарске за оружани напад на Србију 1914. године. Тако је на Балкану започет Први светски рат, који је нанео велику патњу људима, велике људске жртве и огромну материјалну штету. После Првог светског рата на Балкану није било изражено присуство Аустро-Угарске, јер је у рату поражена и нестала као држава; као ни Русије, јер је извршена револуција због чега се она повукла са Балкана и Турске. Крајем Другог светског рата СССР се враћа на Балкан као земља победница, која је ослободила поједине балканске земље од фашизма и утицала да се у њима успостави нови друштвено-политички систем. У биполарном свету, који је трајао скоро пет деценија, неке балканске државе, нарочито

Бугарска и Румунија, су биле део Источног блока и делиле су судбину односа СССР-а са САД.

Државна структура која је успостављена на Балкану после Првог светског рата, без обзира на промене политичког система у неким од њих крајем Другог светског рата, трајала је све до почетка деведесетих година прошлог века. Крај хладног рата донео је промене и у балканским државама. Нестанак СССР-а значио је и крај војног и политичког блока социјалистичких земаља. У чланицама Источног блока извршена је транзиција, уведен је вишестраначки систем и започета изградња друштва либералне демократије. Тај процес је обухватио и балканске државе. Део промена на Балкану је и разбијање Југославије и формирање нових држава на њеном простору. Западне земље, су и тада дале свој допринос уређењу односа на Балкану, кроз признање државности бивших република Југославије и утврђивање републичких граница као међународних. САД су пресудно утицале на уређење Босне и Херцеговине, као и на односе између њених народа, кроз организацију мировних преговора у Дејтону. Крај XX века је донео и једну нову појаву, дотад незабележену и историји Балкана. Деветнаест западних земаља, чаница НАТО пакта су, без одлуке Савета безбедности УН извршиле агресију на Савезну Републику Југославију. Повод за агресију је формално било решавање „косовског питања“, а суштински, то је била демонстрација моћи западних земаља предвођених САД ради одвајања дела територије Србије (Косова и Метохије) и њено стављање под међународну управу, најпре УН, а потом и ЕУ. Европска унија и САД сматрају Балкан зоном својих интереса и настоје да различитим мерама умање сарадњу балканских држава са Русијом и Кином, чиме настоје да имају потпуну контролу над простором и државама Балкана. На исти начин као што су то велике силе чиниле на Балкану у последња два века.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Bazić, J. Bujvid Kurek, E. Obradović, Ž. (2019). Srbija i izazovi evropskih integracija. *Srpska politička misao*, 64, 2, 49-72. Available at <https://doi.org/10.22182/spm.6422019.2> [In Serbian]
- Bazić, J.R. (2018). Društveno-političko uređenje Jugoslavije kao sistemski uzrok njenog raspada. *Sociološki pregled*, 52, 4, 526-546. Available at <https://doi.org/10.5937/socpreg52-19819>
[In Serbian]
- Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996*, Tom I-III. (Priredio Stojković, M). Beograd: JP Službeni list SRJ; SJU, Međunarodna politika, 1998.
- Đorđević, D. (1995). *Nacionalne revolucije balkanskih naroda 1804-1914*. Beograd: Službeni list SRJ. [In Serbian]
- Ekmečić, M. (1989). *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*. Beograd: Prosveta; BIGZ. [In Serbian]
- Eurostat, Statistic. (2021). Available at <http://ec.europa.eu/eurostat/databrouser/view/TPS00001/bokmark/table?lang=en/bookmarkId=cOao2b16-607c-4429-abb3-a4c/d7df7d1-r>
- Gleni, M. (1999). *Balkan 1804-1999: nacionalizam, rat i velike sile*. Beograd: Samizdat B92. [In Serbian]
- Guč, P.DŽ. (1933). *Diplomatska istorija moderne Evrope 1878-1919*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona. [In Serbian]
- Jovanović, Ž. (2018). *1244 ključ mira u Evropi*. Beograd: Beogradski forum, Srpska književna zadruka.
- Kicikis, D. (1999). *Osmanlijsko carstvo*, Beograd: Plato; Biblioteka XX vek. [In Serbian]
- Krempton, R.DŽ. (2003). *Balkan posle Drugog svetskog rata*. Beograd: Clio. [In Serbian]
- Kirvokapić, B. (1999). *Agresija NATO-a na Jugoslaviju – sila iznad prava*. Beograd: Čigoja štampa. [In Serbian]

- Obradović Ž.V. (2014). *Balkanski etnički mozaik - manjinsko pitanje na Balkanu*. Beograd: Čigoja štampa. [In Serbian]
- Obradović, Ž.V. (2020). Geopolitički interesi velikih sila na Balkanu u poslednjoj deceniji i kosovsko pitanje. *Strateške studije*. 1, 10. 176-199. [In Serbian] Available at http://doi.fil.bg.ac.rs/volume.php?pt=eb_ser&issue=fb_iss-2020-1&i=10
- Obradović Ž.V. (2018). *Kosovski zamrznuti konflikt – od lokalnog do globalnog i natrag*. U Šuvaković, U. at all. *Globalizacija i globalizacija*. (627-644). Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini. [In Serbian]
- Popović, V. (1996). *Istočno pitanje*. Beograd: Službeni list SRJ. [In Serbian]
- Pržić, I.A. (1933). *Zaštita manjina*. Beograd: Geca Kon. [In Serbian]
- Stojančević, V. (1971). *Južnoslovenski narodi u Osmanskom carstvu od Jedrenskog mira 1829. do Pariskog kongresa 1856. godine*. Beograd: Izdavačko-štamarsko preduzeće PTT. [In Serbian]
- Stojković, M. (1998). Komentari. U *Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996*, Tom I-III. (Priredio Stojković, M). Beograd: JP Službeni list SRJ; SJU, Međunarodna politika. [In Serbian]
- Svetska banka. (2021). Available at www.Worldbank.data.org
- Terzić, S. (1992). *Srbija i Grčka (1856-1903) - Borba za Balkan*. Beograd: Istorijski institut Srpske akademije nauka i umetnosti. [In Serbian]
- Toleva, T. (2016). *Uticao austrougarske imperije na stvaranje albanske nacije 1896-1908*. Beograd: Filip Višnjić; Institut za evropske studije. [In Serbian]
- Vlada SR Jugoslavije. (1999). Preliminarna procena žrtava razaranja i šteta nastalih agresijom NATO. *Međunarodna politika*. 1082-83, jul-avgust. [In Serbian]

**Zarko V. Obradovic
Jovan R. Bazic**

**SOCIO-POLITICAL CAUSES AND CONSEQUENCES
OF ENGAGEMENT GREAT POWER IN THE
BALKAN**

Resume

This paper presents the results of an analysis of the social causes and reasons that led the great powers to be present and involved in the events in the Balkans, as well as the fate of the Balkan states and the quality of life of their citizens. In the function of this paper, the chronology of the most important socio-historical events from the 19th and 20th centuries, which decisively influenced the organization of the Balkans and the creation of nation-states in this area, is presented. The main goal of the paper is to provide an answer to the question: have the Balkan nations, due to the importance of the area in which they live, become permanent prisoners of the interests of the great powers or do they have the opportunity to decide their own lives and future? The subject of this paper conditioned the applied methods. Therefore, the analytical-synthetic method, descriptive and historical method, as an auxiliary method were applied here. In the past two centuries, the Balkans have been the scene of numerous disputes, conflicts and wars, both between the Balkan peoples and against some of the great powers or between the great powers. Since the 19th century, the Balkan nations have been trying to create or expand their states, and the great powers have almost always influenced the outcome of these plans, taking into account their own. Such importance for the great powers of the Balkans is due primarily to its geographical position, as the shortest route of different parts of Europe with Asia Minor, as well as the efforts of the great powers to gain influence and control over this geostrategically important area.

Keywords: Balkans, Great powers, Balkan nations.

* Овај рад је примљен 10. децембра 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 15. децембра 2021. године.